

І. Ф.Тімкін, доцент кафедри соціальних технологій
Навчально-наукового Гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету
Н. Є. Новікова, старший викладач кафедри соціальних технологій
Навчально-наукового Гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

У статті розглянуто підходи до розуміння національно-патріотичного виховання сучасної молоді як системи заходів, спрямованих на формування «нового» українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, нація, патріотизм, батьківщина, національні традиції, національна свідомість, конституційний патріотизм, громадянський патріотизм.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах, коли Україна, з одного боку, перебуває на шляху радикальних політичних, соціальних та економічних перетворень, а з іншого – знаходиться у стані загрози її національній безпеці, національно-патріотичному вихованню належить пріоритетна роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним з національно-патріотичним вихованням молодого покоління, присвячені численні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених.

Серед класиків педагогічної науки до проблем патріотичного виховання зверталися: Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та інші видатні вчені й педагоги. Вони висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини [9, с. 60].

Взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплучного, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської, Г. Шевченка та інших. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали О. Вишневський, О. Гевко, М. Стельмах, М. Щербань та інші [3, с. 2].

Водночас, сучасні дослідники та педагоги, зокрема, В. Андрущенко, В. Гуменко, М. Дробноход, П. Коненко, А. Погрібний та ін., зазначають, що «... незважаючи на особливу актуальність завдань патріотичного виховання, сучасна наука і педагогіка не виховали людини, пріоритетними принципами якої були б принципи патріотизму ...» [9, с. 60–61].

Метою статті є спроба теоретичного осмислення сучасних підходів до розуміння сутності національно-патріотичного виховання молоді.

Викладення основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах національно-патріотичне виховання підрастаючого покоління набуває особливої актуальності, тому що воно покликане формувати почуття любові та відданості Батьківщині, національну гордість, прагнення служіння своєму народові, розуміння та співпереживання його історії й культури, утвердження у світі як високорозвиненої, конкурентноздатної нації, суспільства і держави.

Патріотизм – соціально-історичне явище, яке в різні історичні епохи має конкретні прояви. Адже кожна людина, а тим більше соціальна група, проявляє свої специфічні інтереси і цим визначається її розуміння патріотизму.

Слово «патріотизм» (від “partis”) – грецького походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна», уперше воно з'явилося в період Великої Французької революції (1789–1793). Патріотами називали себе борці за народ, захисники республіки.

У педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму [4, с. 4].

1. Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей термін уперше використав відомий вчений-психолог І. Кон, який писав, що «...етнопатріотизм пов'язаний з утвердженням

конкретизованих, спрощених образів народу, як правило, наділених позитивними рисами»[5, с. 189].

2. Територіальний патріотизм базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася.

3. Державний патріотизм ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це найвищий патріотизм, який будується на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості [11 с. 115–116].

Різноманітність та неоднозначність розуміння патріотизму пояснюється складною природою даного явища, його багатим змістом, розмаїттям форм прояву.

В. О. Сухомлинський указав і на складність у вихованні патріотизму, пояснюючи її тим, що в повсякденному житті ми не зустрічаємося з мірою, за допомогою якої можна було б виявити цю «тяжку розумінню цінність» – патріотизм [9, с. 62].

Незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть було розроблено низку концепцій з національно-патріотичного виховання молоді (Концепція національної системи виховання (1996); Концепція національно-патріотичного виховання (2009); Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр.; Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012)), жодна з них не була розгорнута і не втілювалася в конкретні кроки.

Томув червні 2015 р. Міністерство освіти і науки України розробило Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді і методичні рекомендації щодо її впровадження у загальноосвітніх закладах, а 13 жовтня 2015 р. вийшов Указ Президента України № 580/2015 «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр.».

У цих документах звернуто увагу на те, що коли існує пряма загроза втрати Україною державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді.

Кінцевою метою національно-патріотичного виховання молоді є формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей, таких як повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних національно-мовних особливостей; рівність усіх перед законом; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

Патріотичне виховання розглядається як складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина – патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання своїх громадських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

У сучасних умовах пріоритетною частиною патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби.

Системна організація військово-патріотичного виховання молоді має бути спрямована на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування психологічної та фізичної готовності до служби в Збройних Силах.

Патріотичне становлення індивіда відбувається як двосдиний процес: на психологічному рівні – це формування уявлень, почуттів, звичок, настроїв та прагнень; на ідеологічному – формування патріотичної свідомості, ідей, поглядів і переконань [4].

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття «патріотизм», можна виділити його зовнішню структуру:

- патріотичні почуття;
- національна гідність людини;
- потреба в задоволенні національних інтересів;
- патріотична свідомість на основі національної свідомості, розуміння своєї громадянської ролі в суспільстві;
- національний такт і толерантне ставлення до людей інших національностей;

– бажання і потреба в накопиченні, збереженні та передачі національних культурних цінностей;

– готовність до патріотичної діяльності [10, с. 24].

Патріотизм як почуття має внутрішню структуру, яка складається з таких компонентів:

– перший, поверхневий – природна любов до свого народу як до великої родини, любов до рідної мови, природи;

– другий – відчуття патріотизму розумом, усвідомлення обов'язку перед власним народом, готовність стати на захист його інтересів;

– третій – переплетіння любові до рідного, близького з усвідомленням свого обов'язку перед народом; це прагнення і готовність служити Батьківщині [4].

У патріотичних почуттях відображається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення.

Складовими патріотичних почуттів є:

– почуття належності до своєї держави та її народу;

– почуття гордості за успіхи держави;

– повага до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету;

– захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності;

– любов до рідної природи;

– шанування рідної мови, традицій, звичаїв, обрядів своєї країни;

– ностальгія при розлуці з Батьківщиною;

– неприязнь до всього антиукраїнського;

– почуття національної гідності.

Нині, як ніколи, потрібні нові підходи і шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. Це пов'язане з: інтеграційними процесами, що відбуваються в Україні; євроцентричністю; пробудженням громадянської і громадської ініціативи, виникненням різних громадянських рухів; поширенням волонтерської діяльності тощо.

Патріотичні почуття, особливо загострюючись у складних, екстремальних, доленосних для Батьківщини ситуаціях, еднають людей, спонукають ставити суспільне вище за особисте, зменшують життєвий егоїзм.

У сучасних умовах емоційне начало патріотизму виявляється у мужності, рішучості, готовності громадян України відстоювати незалежність своєї держави всіма можливими засобами [4].

Особлива відповідальність за долю країни належить молоді. Саме вона забезпечує соціальну мобільність суспільства та є джерелом ініціативи та вдосконалення всіх сфер суспільного життя.

У наш час необхідною умовою включення молоді у суспільне життя є розвиток її самоорганізації та соціальної активності.

Соціальна активність – це сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтованої на розв'язання завдань, які постають перед суспільством, соціальною групою в цей період. Соціальна активність може проявлятися у різних сферах: трудовій, громадсько-політичній, культурній.

Сьогодні важливого значення набувають пошуки і розробки сучасних підходів до створення якісно нових основ у виховній діяльності з підростаючим поколінням, орієнтованих на оновлену структуру його цінностей і інтересів, відповідних найважливішим тенденціям розвитку нашого суспільства.

У роботі, присвяченій патріотичному вихованню молоді, О. Н. Ванєєв виділяє такі види та форми молодіжної діяльності [1, с. 88–91]:

1) участь у різних молодіжних організаціях, органах студентського самоврядування і координаційних радах;

2) соціальні проекти молоді на громадських засадах;

3) волонтерські проекти.

За допомогою участі в соціальних проектах молоді має можливість самореалізації, налагодження зв'язків і комунікацій, підвищення творчого потенціалу.

На підвищення соціальної активності молоді спрямовані завдання патріотичного виховання:

– утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника, героя;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур, традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободоловства, справедливості, доброти, чесності, дбайливого ставлення до природи;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму та ін.

Досягнення відповідних результатів виховного процесу забезпечується системою принципів національно-патріотичного виховання, серед яких можна виокремити такі:

1. Загально-педагогічні принципи виховання: дитиноцентризм; культуровідповідність; природовідповідальність; гуманізм; врахування вікових та індивідуальних особливостей;

2. Власні принципи патріотичного виховання:

- принцип національної спрямованості, передбачає формування у молоді національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, поваги до культури всіх народів, які населяють Україну, здатності зберігати свою національну ідейність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- принцип самоадекватності і саморегуляції, що виробляє громадянську позицію, формує здатність до критичності й самокритичності;

- принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову загальнолюдської культури;

- принцип соціальної відкритості, що обумовлює потребу узгодження змісту і методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією;

- принцип історичної і соціальної пам'яті, спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини;

- принцип міжпоколінної наступності зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультур народів що проживають на території України.

Вирішення завдань національно-патріотичного виховання молоді залежить від застосування методів та засобів, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив на свідомість і поведінку молоді, формування благородних якостей і збагачення їх необхідним життєвим досвідом.

До сучасних методів належить метод проектів із використанням ІКТ. Його впровадження базується на певних етапах і виборі актуальної теми патріотичного спрямування.

Останнім часом дедалі більшої популярності набуває проект «З Україною в серці», до розробки якого можуть долучатися учні всіх вікових груп.

Дієвим методом впливу на формування національно-патріотичних якостей дітей та молоді є рефлексивно-експліцитний метод за І. Д. Бехом [10]. Назва цього методу походить від слів «рефлексія» (від лат. reflexio – вигин, відображення) – мислення, яке спрямоване на свій внутрішній світ, самоаналіз; та «експліцитний» (від лат. explicitus – розгорнутий) – явний, чіткий, доступний зовнішньому спостереженню і розумінню.

Сутність рефлексивно-експліцитного методу полягає в тому, щоб через атмосферу довіри педагога до вихованця, упевненості в наявності у молоді основ благородства, самоповаги, їхньому орієнтуванню на добро, удосконалення повсякденного шкільного життя спонукати юнаків і дівчат до ґрунтовного усвідомлення свого внутрішнього світу (емоцій, почуттів, мотивів, цінностей, потреб, інтересів, бажань, прагнень, ідеалів).

Даний метод має такі етапи: пізнавальний (когнітивний), емоційно-ціннісний (мотиваційний), етап «Я – виклик» (до дії), вчинково-діяльнісний етап.

Пізнавальний етап – це способи вияву, все що пізнала дитина через знання і навколишній світ. Дитина може цілком розуміти моральні поняття, однак не захотіти їх виявити.

Емоційно-ціннісний етап передбачає процес занурення вихованця у свої душевні глибини, їх осмислення і перебудова, що здійснюється під керівництвом педагога, який активізує

рефлексивне мислення дітей, та сприяє винесенню його результатів назовні, тобто готує їх експлікацію з метою більшого усвідомлення і надання індивідуальної значущості.

Завдання цього етапу – знайти у досвіді дитини маленькі патріотичні вчинки через підсилювання позитивних емоцій дитини:

- емоційний виклик;
- презентування життєвих ситуацій;
- використання засобів мистецтва.

«Я – виклик» (до дії) – результати емоційно-ціннісного етапу. Це готовність до практичних дій. «Я – виклик» – не просто бажання якості, а бажання діяти, поштовх до дії. Це чітке уявлення дитиною своїх майбутніх вчинків.

Вчинково-діяльнісний – це етап створення умов для дій, вчинків, визначення завдань, доручень.

Застосування рефлексивно-імпліцитного методу може посилити виховну ефективність більшості форм та методів становлення патріотизму особистості.

У національно-патріотичному вихованні доцільно використовувати і інші ефективні методи:

- ситуаційно-рольові ігри;
- мозкові атаки;
- аналіз моральних дилем;
- ситуацію успіху;
- відкритої трибуни;
- самостійного пошуку істини;
- наративний;
- кластерний та ін.

Отже, розвиток національно-патріотичного виховання – це планомірна виховна діяльність, у ході якої дитина поступово усвідомлює свою приналежність до родини, колективу, класу, школи, народу.

Висновки. Патріотичне виховання – це суспільна діяльність, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях.

Патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, аджеми повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує громадські обов'язки, усвідомлює соціальні потреби Батьківщини та українського народу, любить близьких та рідних людей. Без цього людини не має обличчя, вона втрачає себе.

Патріотизм – це стиль життя.

Нові акценти національно-патріотичного виховання можна звести до такого:

- громадянам України потрібно навчитися жити в повазі;
- осердя сучасного патріотичного виховання – вироблення переконаності у дітей і дорослих в тому, що сила українців в їхній єдності;
- потрібно починати будувати державу, засновану на конституційному патріотизмі;
- спільні цінності, правила гри, спосіб життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ванеев О.Н.* Патриотическое воспитание : возможности муниципальной политики//Право и образование. – 2010. – № 2. – С. 83–92.
2. *Васильченко С.М.* Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді у сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/old_rn/Natural/Vznu/.../129-135.pdf.
3. *Демешкевич В. А.* Особливості патріотичного виховання молодів контексті розвитку сучасного суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.managment.kr.sch.in.ua/naukovo-praktachna_internet-K.
4. *Загородня А.* Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tme.umo.edu.ua/docs/10/6.pdt.
5. *Кон И. С.* Психология предвзвешенности / Новый мир. – 1969. – № 9. – С.186–193.
6. Конституція національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novini/2015/06/16/naczoonalno-patriotichne-vihovannya/>.

7. *Петронговський Р. Р.* Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності : Дис...канд.. пед.. наук: 13.00.01 – Житомир, 2002. – 180 с.
8. *Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Zako.rada.gov.ua/go/580/2015.
9. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* // Науково-методичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 58–67.
10. *Сухорукова В. М.* Як виховати патріота. – Х. : Вид-во «Ранок», 2015. – С. 3–27.
11. *Теоретичні основи педагогіки : Курс лекцій. Підручник для студентів / Під ред. Вишневецького О.* – Дрогобич : Відродження, 2001. – 258 с.

И. Ф. Тимкин, Н. Е. Новикова

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ НАЦИОНАЛЬНО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Резюме. В статье рассматриваются подходы к пониманию национально-патриотического воспитания современной молодежи как системы мер, направленных на формирование «нового» украинца, действующего на основе национальных и европейских ценностей.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, нация, патриотизм, родина, национальные традиции, национальное сознание, конституционный патриотизм, гражданский патриотизм.

I. Timkin, N. Novikova

NEW APPROACHES TO UNDERSTANDING NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH

Summary. In the article approaches to understanding national – patriotic education of the youth of today as a system of measures aimed at building a «new» Ukrainian acting on the basis of national and European values.

Keywords: national-patriotic education, nation, patriotism, homeland, national traditions, national consciousness, constitutional patriotism, civic patriotism.